

Gazipaşa'daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri

*The Influence of the Ancient Turkic Culture and Beliefs Systems over
the Transitional Period and Folk Medicine Practices in Gazipasa of Antalya*

Huriye EMEN*

Özet

Bu çalışmada, Antalya'nın Gazipaşa ilçesinde görülen bazı geçiş dönemi pratikleri, halk hekimliği uygulamaları ile bunların Orta Asya Türk kültürüyle olan ilişkisi üzerinde durulacaktır. Çalışmada derleme yöntemi kullanılmıştır. İlçeye bağlı bazı köy ve mahallelerde pratikleri bilen, uygulayan kaynak kişilerle birebir görüşülmüştür. Görüşme sonuçları inceleme ve araştırma eserleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmaya kaynaklık edenler, en az elli yaşın üzerinde olup bunlardan bazıları söz konusu adetlerin yoğun olarak ilçede tatbik edildiği dönemleri bizzat yaşamış, bazıları da aynı zamanda söz konusu pratikleri uygulamakta olan şahıslardır. Sonuç olarak bazı pratiklerin kaynağına ulaşılmaya çalışılmıştır. Orta Asya Türk kültürünün bazı unsurlarının günümüzde Gazipaşa ilçesinde yaşayan halk kültürüyle olan intibakı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Gazipaşa, ocak kültü, su kültü, dağ kültü, ateş kültü.*

Abstract

This study aims to discuss some of the alternative folk medicine practices seen in the Gazipasa vicinity of Antalya, Turkey, and their ties to Central Asian cultures. The findings in this study are gathered through field collection, namely through interviews with the locals of Gazipasa, who have the first-hand experience with and knowledge of these medicinal practices. Collected materials from these interviews are compared and contrasted with those found in the relevant research. Individuals who served as sources to this study are at least fifty years of age. They have learned and applied the aforementioned practices over the course of their lives in Gazipasa of Antalya. The purpose of this study is to trace these practices back to their origins. In conclusion, the study proposes insights into how Central Asian cultures have been adapted into the modern folk medicine practices seen in Gazipasa of Antalya, Turkey.

Keywords: *Gazipasa, culte of ocak (healing house), cult of water, cult of mountain, culte of fire.*

Gazipaşa, Antalya'nın güneydoğusunda, Mersin sınırında bulunan en uçtaki ilçesidir. Muhtelif medeniyetlerin hüküm sürdüğü ilçede günlük hayatta görülen pratikler oldukça zengindir. Bu çalışmada söz konusu pratiklerin tamamı değil insanoğlunun en önemli dönüm noktası olan doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili uygulamaları aynı zamanda halk hekimliğinin-

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı doktora öğrencisi, Ankara, e-posta: huriyeemen@gmail.com.

de kullanılanlar ele alınmıştır. Çalışmaya esas teşkil eden pratikler tasnif edilirken, bazı uygulamaların birden fazla başlıkla alakalı olduğu da tespit edilmiştir. Bu durum, bir takım pratiklerin birden fazla kaynağının olmasıyla alakalıdır.

1. Doğum ve Sonrası Adetler

İnsan hayatının başlangıcını temsil eden doğum en önemli geçiş dönemlerinden birisidir. İnsanoğlunun varlığının devamı için doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinin yanında doğum sonrasının da problemsiz olarak tamamlanması gerekmektedir. Doğum sonrası yapılan birtakım pratiklerin kaynağında ise bebeği, anneyi koruma ve onların sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmesine katkıda bulunma vardır.

Yakın zamanlara kadar Gazipaşa ilçesinde doğumlarla alakalı bazı adetler sıklıkla sergilenmekteydi. Ancak hayat şartlarının değişmesiyle birlikte her türlü gelenek ve görenek de olduğu gibi söz konusu geçiş dönemiyle ilgili uygulamaların da azaldığı görülmektedir.

Doğum, yörenin yaşlı ve bilgili kadınları tarafından yaptırılmaktaydı. Hatta çoğu kez, hamile kadının annesi ya da kayınvalidesi bu vazifeyi üstlenirdi. O nedenle Gazipaşa ve çevresinde genellikle ninelere "ebe" diye hitap edilmektedir [K. K. 6].

Yeni doğmuş çocuk için tuzlama töreni yapılır, tuzlama, bir ritüel olarak halen uygulanmakta olan bir gelenektir. Tören için komşu ve akrabalar davet edilir. Öncelikle ortaya boş bir leğen konulur, leğene davetliler ekonomik güçleri doğrultusunda para koyarlar. Öncelikle kil, soğuk suyla ıslatılır. Krem kıvamına gelmiş olan kilin içerisine bal, süt ve tuz konularak bir karışım meydana getirilir, çocuğun göz çevresi hariç tüm vücuduna bu karışım sürülür. Tuzlanan çocuk, bir saat kadar tüm vücudu bezle sarılmış vaziyette bekletilir, sonra temiz su dökülerek çocuk tuzdan arındırılır. Tuzlanan çocuğun ileriki yaşlarında terinin ve teninin kokmayacağı ve daha sağlıklı olacağına inanılır. Tuzlama esnasında bebeği rahatsız etmeyecek miktarda ağızına tuz sürülür. Buna gerekçe olarak "ileride tuzsuz tuzsuz konuşmasını*, küfür etmesini" demiştir [K. K. 16, K. K. 19, K. K. 21].

Bebeğin doğumunun üzerinden geçen kırk günlük süre "kırkı çıkmak" olarak ifade edilir. Bu süre hem bebek hem de anne için oldukça kritik olduğundan bu süreçte loğusa kadın ve bebek açısından en büyük tehlike albastı adı verilen kötü ruhun onlara zarar vermesidir [K. K. 18].

İlçede iki türlü kötü ruh basması inancı bulunmaktadır. Bunlardan birisi "kara albasması" diğeri "sarı basmasıdır". Doğumdan hemen sonra bazı bebeklerin sarılık olması sarı basmasına yorumlanır [K. K. 18].

Bebeği ve anneyi albastıdan koruyabilmek için bazı pratiklerin uygulandığı görülmektedir. Buna göre kırkı çıkmamış çocuğun çok zaruri olmadıkça evin dışına çıkarılmasından kaçınılır. Eğer çıkarılması gerekiyorsa mutlaka yüzünün kırmızı yahut sarı bir tülbentle örtülmesi icap eder. Buna göre kırmızı renkli tülbent albastıdan, sarı renkli olanı ise sarılıktan ve sarı basmasından korur. Loğusa kadının, yastığının altında makas, bıçak ya da kesici bir alet bulundurur. Bazen de loğusanın ve bebeğin başucuna soğan, ayna ve ekmeç konulduğu da görülmektedir. Ayrıca loğusanın ve bebeğin kafası kırmızı ya da sarı bir tülbentle örtülür. Böylece albastının hem lohusaya hem bebeğe zarar vermesi önlenmiş olur. [K. K. 20]

Aynı dönemde doğum yapmış, kırkları henüz çıkmamış loğusa ve bebeklerine kırkı karışmış adı verilir. Kırkları karışmış olan bebekler bir araya getirilmez. Çünkü bunların aydaş

* İlçede küfürlü yahut fütursuz konuşmalar için "tuzsuz tuzsuz konuşmak" ifadesi kullanılmaktadır [K. K. 16; K. K. 19; K. K. 21].

olacağına inanılır [K. K. 8]. Doğumdan sonra gelişmeyen, zayıf, çelimsiz çocuklara halk arasında "aydaş olmuş" denilir [Karasoy 2008: s. 77]. Bebeği aydaşlıktan kurtarabilmek için yapılan uygulamaya göre su dolu kabın içerisine kırk tane taş konulur. Her bir taş suya atılırken nazarı değmesi ihtimali olanın ismi zikredilir. Çocuk bu suyla dört yol ağzında (kavşağında) yıkanır. Bebeğin dört yol ağzında yıkandırılmasının nedeni buralardan nazarı değen kişi ya da kişilerin geçme ihtimalinin fazla olmasındandır. Kalan su bebeğin evine de serpilir. Kovadaki kırk taş kimsenin üzerine basamayacağı güvenli bir yere, özellikle duvar aralarına yerleştirilir. Böylece bebeğin aydaşlıktan kurtulacağına inanılır [K. K. 8].

Kırkı karışmış loğusalar da bir araya gelmemeye çalışır. Zaruri olarak bir araya gelmiş olan loğusa kadınlar birbirleriyle iğne değişirler. İğne değişiminde iki loğusa kadın birbirlerine kendi evlerinde kullanmakta oldukları iğneyi verirler. İğneler uzun süre muhafaza edilir [K. K. 21].

Kırkı çıkmış olan loğusa kırklanmaktadır. Kırklanma, doğumdan kırk gün sonra annenin abdestlenerek yıkanmasıdır. Bunun için anne kırk tas su dökünür. Kırklanma esnasında dört yol ağzından getirilmiş kırk tane taş, temiz bir kovaya konulmuş suya atılır. Bu taşlar insan ayağının basmadığı bir yere konulur. Kovada kalan su ise dört yol ağzına ve loğusanın evine serpilir [K. K. 21].

Kırkı çıkmış olan çocuk ve annesini ziyaret etmeye "yoklama" adı verilir. Yoklamaya gelmiş olanlar maddi imkânları ve çoğu kez bebeğin annesinin daha evvel karşı tarafa götürmüş olduğuna muadil bir hediye getirirler. Gelen misafirlere kırmızı renkli loğusa şerbeti, eğer yemek saati ise yemek, ya da kısırtma* ikram edilir [K. K. 6].

Çocuğun dişinin çıkmasıyla alakalı adetler de oldukça yaygındır. Çıkan dişi ilk kim görürse çocuğa bir hediye alır [K. K. 13]. Dişin ilk olarak üst damaktan çıkması yörede uğursuzluk olarak telakki edilir. Bu yüzden çocuğun ailesi tarafından bir kurban kesilerek bu uğursuzluk önlenir. Çocuğun dişlerinin sağlıklı ve sağlam olması için "diş diricesi" pişirilir. Buğday, mısır, nohut, susam gibi tahıl ürünlerinin haşlanmasıyla yapılan dirice komşu ve akrabalara dağıtılır. Diş diricesini alanlar, çocuğa bir hediye getirirler. Süt dişleri eskiden bir ip yardımıyla büyükler tarafından çekilirdi. Çekilen dişler herhangi bir yere atılmaz, sık örülmüş bir bahçe duvarının arasına konulurdu. Böylece çocuğun dişlerinin duvar gibi sağlam olacağına inanılırdı [K. K. 13].

Yürümeye yeni başlamış çocuklar için "köstek kesme" pratiği uygulanmaktadır. İşleme başlamadan evvel mahallede bulunan akran çocuklar toplanır, kösteği kesilecek olan çocuğun önüne bir tepsi içerisine mevsim şartlarına göre kuru yemiş, çeşitli meyveler konulur [K. K. 9]. İşlem esnasında çocuk ayakta durur. Ayakları, bir ipe üç defa bağlanıp çözülür. En son çözme işleminden sonra çocuğun iki ayağının arasından top, portakal gibi yuvarlanabilen bir cisim bırakılır. Köstek kesildikten sonra tepside bulunan yiyecekler diğer çocuklara dağıtılır. Köstek kesme işi, ocaklı olmak koşuluyla yörenin en tez canlı, hızlı hareket eden kişisi tarafından yapılır. Böylece, çocuğun ileride ona benzemesi beklenir. Hatta yörede çok hareketli, yaramaz çocuklar için "Bunun kösteğini kim kesti?" tabiri çok kullanılmaktadır [K. K. 9].

Loğusa kadınlara musallat olan albastı Çin Seddi'nden Akdeniz'in kıyılarına, Buz denizinden Hind'e kadar yaygın bir inanıştır. Türk folklorunda yer alan bu kötü ruh; albastı, albis, alkarası, almıs gibi çeşitli isimler almıştır [İnan 1986: 169].

* İlçede düğün, nişan, doğum ve cenaze törenlerinde misafirlere lokum ve bisküvi ikram edilmektedir. İki büsküvinin ortasına lokum konularak yenir. Buna "kısırtma" adı verilir [K. K. 6].

İnanışa göre albastı adlı kötü ruh loğusa kadının yanına gelerek onun ciğerini alıp götürür ve bu suretle loğusayı "albasar". Eğer kötü ruh loğusanın ciğerini herhangi bir suya bırakır ise loğusa ölür. Söz konusu ruh demirden, kırmızı renkten, ocaklılardan ve tüfek sesinden korkar. O nedenle loğusa yatakta iken başı beyaz tülbentle örtülüp kırmızı bir tül bağlanır; ya da başına kırmızı kurdelalı altın takıp ona kırmızı renkli şeker götürülür [İnan 1986: 171].

Albasması inancı Kazak-Kırgız Türkleri'nde de bulunmaktadır. Kırgızlarda iki tür albasması inancı yer almaktadır. Bunlardan sarı albasması bir kam/şaman tarafından defedilirken, kara albasması sadece kendisini görebilen bir ocaklı tarafından defedilebilir. Birçok Türk topluluğunda görülen albasması inancı Türklerin Orta Asya'da müşterek yaşadıkları zamanlardan kalmadır. Ateş ve ocak kültüyle alakalı olan bu inanışa göre albastı ruhu ilk devirlerde kötü bir ruh olmayıp bilakis hamî olarak kabul edilmiştir. Ancak zaman içerisinde söz konusu ruh kötü, habis olarak görülmüştür [İnan 1986: 169-173].

Gazipaşa'da uygulanan pratiklerde Türkler arasında bazı sayıların kutsal kabul edilmesi geleneğini görmek mümkündür. Söz gelimi anne ve bebeklerde görülen kırk karışması, aydaş çocuğun yıkanmasında kullanılan kırk taş, anne ve bebeğin kırkının çıkması, loğusanın kırklanması, kırkı çıkmış bebek ve loğusanın yoklanması kırkın Türkler arasında kutsal kabul edilen sayılardan birisi olmasındandır. Oğuz Kağan ve Saltuk Buğra Han Destanlarında da kırk sayısına oldukça yer verilir. Oğuz, kırk günde yürümüştür. Manas Destanında kırk yiğit, kırk savaşçı, kırk gelin, kırk güzel, kırk kulaç vb. biçimlerde kırk sayısı görülmektedir. Dede Korkut Masallarında kırk yiğit, kırk namert, kırk er, kırk otağ, kırk gün, kırk gece gibi kırk sayısı geçmektedir. Kırk yiğit motifinde olduğu gibi kırk kız motifi de pek çok Türk masal ve destanlarında kullanılmıştır [Yardımcı 1998: 646]. Kırk sayısı sadece halk kültüründe değil dini anlamda da yaygın olarak kullanılmıştır. İnanışa göre Allah, Hz. Âdem'in çamurunu kırk günde yoğurmuştur. Hz. Muhammed ilk vahyini kırk yaşında almıştır. Kıyamet kopmadan evvel mehdi yeryüzünde kırk yıl kalacaktır. Yeniden diriliş kırk yıl sürecektir [Bozkurt 2012: 724].

İlçede dış çıkaran çocuğa hediye verme âdetinde eski Türk gelenek ve göreneklerinin tesiri görülür. Bu pratikteki amaç, çocuğun büyümesi ve gelişmesinin simgesi olan dış çıkarmayı aile fertleri ve yakın çevre ile birlikte kutlamaktır [Karakaş 2013: 76]. Dış çıkarmada hediye verme âdeti Kırgız- Kazak, Yakut Türklerinde de mevcuttur. Söz konusu Türk topluluklarında doğumdan sonra düğün yapılarak ziyafet düzenlenir. Bu ziyafetten sonra ebe yahut çocuğun babası ihtiyarlardan birisinden çocuğa ad vermesini ister. Ad verildikten sonra ebe, misafirlerden çocuk için dış ister. Herkes çocuğa hediyeler verir, verilen hediyeler beşiğe asılır [İnan 1986: 173]. Dış çıkarmayla alakalı yapılan pratiklerin kaynağı saçdır. Bu pratikte eş, dost ve akrabaların hoş tutulması amaçlanmaktadır. Dış diricesinin ana malzemesi buğday, nohut olmasının yanında başka ürünler de ilave edilebilir. [Karakaş 2013: 79]. Yaşam tarzları, dış diricesi içerisine konulacak malzemeleri farklı kılabilmektedir.

Köstek kesme, Anadolu'nun pek çok yöresinde çeşitli adlarla zikredildiği gibi Anadolu dışında Türk topluluklarında da görülmektedir [Karakaş 2013: 79-80]. Tören, Kırgızlarda "tuşoo kesüü toyu" adı altında görülmektedir [Arık 2005: 161]. Köstek kesme pratiğinin kaynağında yürüme çağına gelen çocukların önünde bir su birikintisi ya da göl görüldüğü, çocuğun bundan çekindiği için rahat yürüyemediği, hatta sendeleyip düştüğü inancı vardır [Arslan 2010: 6]. Köstek kesme töreninde çocuğun ayağına ve ayak parmaklarına ip bağlanıp çözülmesi, devamında saç yapılması Anadolu'da ortak bir motiftir. Amaç çocuğun geleceği ile alakalı güzel niyetlerin gösteri ve oyun yolu ile ifade edilmesi, onun geleceğini dua ve saçlarla güvence altına alma isteğiyle alakalıdır. Köstek kesmenin ana vatanının

Altaylar olduğu ve bu coğrafyadan göç eden Türklerin bu geleneği gittikleri yerlere taşıdıkları düşünülmektedir [Karakaş 2013: 79-80].

2- Düğün Adetleri

Gazipaşa ilçesinde geleneksel ev düğünlerinde (baba evinde yapılan düğün) mutlaka yemek verilir. Yemek hazırlıkları bir hafta önceden başlar. Önce düğün için ekme yapılır. Yapılan ekmeğin odunu sırf düğün ekmeğine özel olarak toplanır. Düğünlerin geleneksel yemeği keşkektir (dövme). Keşkek, bir gün önceden ıslatılan mısırların imece usulü dibeklerde dövülüp, ertesi gün kazanlarda kömür ateşinde pişirilmesi usulü ile yapılır. Bu yemek o kadar yaygındır ki halk arasında evlenme çağı gelmiş gençlere düğünün ne zaman olacak anlamında "Keşkeği ne zaman yiyeceğiz" denir [K. K. 19].

Gazipaşa'da ev düğünlerinde mutlaka davul çaldırılır. Düğün için özellikle Anamur civarından abdal getirilir. Davul damadın evinde düğünden üç gün önce çalınmaya başlanır. Düğün günü damat, gelini almak için giderken gelinin evine kadar davul çalınmaya devam eder. Gelin baba ocağından alınır ve damadın evine gelene kadar yine davul çalınır. Düğünlerde davul çaldırmak ayrıca düğün sahibi ailenin şerefidir [K. K. 12].

Gelin, baba evinden çıkmadan evvel kırmızı kuşak bağlama töreni gerçekleşir. Gelin alayı gelini almaya geldiği vakit, gelinin babası, baba yoksa abisi ya da dayısı gelinin beline kırmızı kurdela bağlar. Bekâreti simgeleyen kırmızı kurdela, tekbir ve salâvat eşliğinde, gelinin beline iki kere sarılıp bırakır. Ancak üçüncü seferde kuşak bağlanır [K. K. 22]. Kuşağın ucunda bir çıkın içerisinde altın ya da para bulunur. Bu, babasının kızına verdiği bir nevi son harçlıktır [Tuna 2006: 154].

İlçede gelinin baba ocağından çıkıp eşiyle birlikte yaşayacağı eve doğru yola çıkması esnasında da bazı merasimlerin gerçekleştiği görülür. Bunlardan bir tanesi yine al/kırmızı rengin ön plana çıktığı duvak üzerinin kırmızı tülbentle örtülmesidir. Gelinin kırmızı kuşağı bağlandıktan sonra duvağının üzerine yüzünü de örtecek şekilde kırmızı tülbent örtülür. Gelin bu örtüyü damadın evine gidene kadar çıkarmaz. Baba evinden çıkması, arabaya binmesi esnasında bu örtüyle yüzü örtülmüş olan geline damat refakat eder. Gelini alıp yola çıkmış olan düğün alayının önü çocuklar tarafından kesilir. Damat çocuklara bahşiş verir ve gelin alayının önü açılır. Buna "kütük düşme" denir [K. K. 21].

Gelinin damadın ailesine gelmesi esnasında birçok seremoni yaşanır. Bunlardan ilki gelinin arabadan inmeden evvel bahşişlerin toplanması merasimidir. Gelin arabadan inmeden yakın akrabaları, komşu ve dostları maddi imkânları doğrultusunda geline para verirler. Bu paraları gelinin adına birisi toplar. Buna "indirmelik töreni" adı verilir. Hatta 1980'li yıllardan önce bazı ailelerin para yerine arsa, canlı hayvan, badem ağacı veya zeytin ağacı hediye ettiği sıklıkla görülmüştür. Söz konusu tarlalar, hayvanlar ya da ağaçların mahsulü ileriki dönemlerde sadece gelin tarafından tasarruf edilmiştir. Kaynak kişi kendi evinin önünde bulunan bir badem ağacını gelinlerinden birisine indirmelik olarak verdiğini, yakın zamana kadar sadece o ağacın, gelini tarafından tasarruf edildiğini de belirtmiştir [K. K. 9].

Gelinle damat arabadan indikten sonra tam damadın evinin kapısına geldiklerinde gelinin başından aşağıya saçı saçılır. Saçı, bir tepsinin içerisine mersin (murt) yaprakları, bozuk para, şekerleme, buğday, darı gibi bazı mahsullerin doldurulmasıyla oluşturulur. Dökülen bu saçının içerisindeki bozuk paraları çocuklar toplarlar. Saçı geleneğinin ilçedeki gerekçesi gelinin damat ve ailesine bolluk, bereket getirmesidir [K. K. 20].

Gelin, damadın kapısına geldiğinde ilk olarak kapıya gerilmiş bir ipi kırar. Daha sonra içerisi su dolu testi/helkeyi(bakır bakraç) üç defa tekmeleyip suyunu yere saçar [K. K. 15]. Bu uygulama, gelinin o evdeki hâkimiyetinin başlangıcının bir göstergesidir [K. K. 15].

Davul çalma, Türklerin en eski geleneklerinden birisidir [Gömeç 1998: 43]. İslamiyet öncesinde Türkler davulu dini ve içtimai hayatın pek çok sahasında etkin olarak kullanmışlardır. Şamanlar, kötü ruhları davul çalarak uzaklaştırmışlardır. Ayrıca dini ayin sırasındaki kendinden geçme evresinde şaman, davul sayesinde motive olabilmektedir [Uğurlu 2012: 1510-1511].

Dini ayinlerin dışında askerlikte, düğünlerde, eğlencelerde de davulun tartışılmaz bir yeri olmuştur. Şamanlarla bütünleşmiş olan davul, yakın zamana kadar eğlence merasimlerinin vazgeçilmezidir. Konya civarında yapılan bir görüşmede Honamlı adlı köyün sakinlerinden bir şahıs, mensup olduğu aşiretin en yaşlılarından Kör Hacı ile olan sohbetinden bahsetmiştir. Yaşlı adamın rivayetine göre aşiretleri Horasandan gelmiştir. Bunlar Horasan'da iken güneşe tapmaktadırlar. Şaban Baba adında bir abdal davul çalarak halay çekmektedir. Bu esnada güneşe bakarak "tanrınız doğuyor" demektedir. Yaşlı adamın belirttiğine göre bunlar daha sonra Müslüman olup Anadolu'ya gelmişlerdir. Ancak, Şaban-Şaman-Baba, aşirette oğlu evlenenin, sünnet olanın davulunu çalmaya devam etmiştir [Eröz 1999: 28].

Geline kırmızı kuşak bağlama töreni ve kırmızı tülbent örtme, Orta Asya Türk kültüründen izler taşır. Herhalde al (kırmızı) rengi ruhlardan birini temsil etmektedir. Çok eski zamanlarda al ruhu, ateş tanrısı, koruyucu ruh olarak kabul edilmiştir [Genç 1997: 1083].

Baba evinden koca evine geçiş Türklerde mitolojik bir göç olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle baba evi ile koca evi yan yana bile olsa gelin, şehirde ise cadde cadde dolaştırılarak, köy yerinde ise dağ-tepe arazi boyunca dolaştırılarak koca evine ulaştırılırdı [Aydemir 2013: 639]. Gelin arabaya bindirilirken, götürülürken, indirilirken etrafına örtü, perde tutulması onun mitolojik bir göç yaşadığının işaretidir. Gelinin gelmiş olduğu yolu görmesi engellenerek geri dönmesine mani olunması simgelenmektedir [Ergun 2010: 278].

Damadın evine geldiği sırada geline dökülen saç, Türk kültüründe kökeni Orta Asya'ya dayanan bir gelenektir. Her boyun kendi üretimi olan en çok kıymet verdiği, kutsal kabul ettiği nimetlerden oluşur [Gömeç 1998: 44]. Türkler, avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde avlamış oldukları hayvanların etini, kanını ve yağın; çobanlık dönemlerinde hayvanlarının sütünü, yağın; tarım döneminde ise buğday, darı gibi ürünleri saç olarak gelinin başından aşağı saçmışlardır. Bu tören, damadın mensup olduğu soyun ve kutsal ruhun gelini onaylaması için yapılan bir ayinin bakiyesidir [İnan age: 167]. Kansız kurbanlardan olan bu ayin, günümüzde Anadolu'da kullanılan "darısı başına" deyiminin bir uzantısıdır [Gömeç 1998: 44].

Gelin göçü esnasında yapılan bir takım uygulamalar da kütlerle alakalıdır. Kült, üstün yüce olarak kabul edilen varlıklara tapınma, onlara saygı gösterme anlamında kullanılmaktadır. Bu saygı ve tapınma kurban sunmayı, dua etmeyi ve bazı ritüelleri yerine getirmeyi gerektirmektedir [Artun age: 10]. İlçede gelin arabasının önünün bir odun/sopa/ağaç parçasıyla kesilmiş olması hatta bu pratiğe "kütük (ağaç) düşme" adı verilmesi ağaç kültürünün uzantısı olmalıdır. Hayat ağacını sembolize eden, yaradılışın başında Umay ile birlikte cennetten gönderildiğine inanılan ağaçlar, gelin göçünde çeşitli biçimlerde sembolize edilmektedir. Koca evine giderken geline oklava verilmesi, duvak açma töreninde oklava kullanılması, geline ağaç hediye edilmesi, gelinin kaynanasına ağaç motifli oyalı yazmalar hediye etmesi hayat ağacının ve tanrı kutunun kalıntılarıdır [Ergun 2010: 278]. Damadın evine girdiği anda testiği/helkeyi tekmeleyen gelinin suyu yere saçması gelin göçü esnasında su kültürünün önemine işaret eder [Ergun 2010: 277].

3- Ölümle Alakalı Adetler

İnsanoğlunun yaşamını sona erdiren ölüm, bir takım gelenekleri en fazla muhafaza eden geçiş dönemlerinden bir tanesidir. Bunun en önemli nedeni, öteki dünya inancı ile mevtaya karşı son görevleri yerine getirme ve dolayısıyla onun ruhunun huzur bulması inancıdır.

Yapılan görüşmelerde, Gazipaşa ve çevresinde ölüm ile alakalı pek çok geleneğin günümüzde halen sürdürüldüğü dile getirilmiştir. Bu geleneklerde en çok dikkati çeken husus bir takım pratiklerin gerçekleşmesinde kutsal sayıların varlığı hususudur. Bunlardan en önemli olanı cenaze evinde, misafirler için yemek verilmesidir. İlçede, ilk üç gün cenaze evinde yemek pişmez. Komşular ve akrabalar evlerinden mevtanın evine yemek getiriler. Üçüncü günden itibaren yedisine kadar her gün misafirler için yemekler pişirilir [K. K. 7].

Ölümün üçüncü günü mezarlık ziyaretine gidilir. Buna "mezar üstüne gitme" adı verilir. Mezar üstüne tüm yakın akrabalarla yakın komşular ve isteyenler gider. Burada çeşitli duaların okunmasının ardından evden getirilen yiyecekler burada yenilir; ancak, söz konusu yeme-içme âdeti, günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Sadece cenaze sahipleri etrafta gördükleri çocuklara vermek üzere yanlarında şeker, lokum, bisküvi bulundururlar [K. K. 1]. Bu da saçı geleneğinin bir uzantısıdır. Ölümün yedinci günü ilçede evde yemek verilir. Bu yemek günlük olarak evde misafirlere hazırlanan yemeklerden farklı olup hem bol çeşitli hem de çok kişiyi ağırlayabilecek kadar fazla yapılır. Ölümün kırkıncı gününde mevtanın evinde Yasin okutulurak pişi (kızarmış mayalı hamur) yapılır. Pişi yapıldıktan sonra kızgın yağ ocağın üzerine dökülerek etrafa koku yayması sağlanır [K. K. 15; K. K. 16].

Gazipaşa'da yakın geçmişe kadar ölen kadınlara kına yakılırdı. Ölünün alınına, ellerine ve ayak parmaklarının üzerine kına yakılırdı [K. K. 8]. İlçede, ölünün çamaşırları kazanda ısıtılmış su ve sabunla yıkanmaktadır. Kurumak üzere asılan çamaşırlar yağmur yağsa dahi toplanmaz, üç gün ipte asılı bekletilir. Bu çamaşırlar kuruduktan sonra yakılır ya da muhtaç durumda olan birilerine verilir [K. K. 8].

Ölü evinde üç gün günlük ağacından tütsü yakılır. Günlük ağacının kurumuş parçacıkları ya da tozu, bir kabın içerisinde yanmakta olan kömürün üzerine konulmak suretiyle tüttürülür. Günlük ağacının tarçına benzeyen ağır ve keskin bir kokusu bulunmaktadır. Bu koku muhtemelen birinin öldüğünü ilan etmesi, haber vermesi, ölünün öteki tarafa güzel kokulu olarak gitmesi, amaçlarıyla kullanılmaktadır. Günlük kokusu ilçe ve yöresinde ölümü hatırlattığı için pek sevilmaz [K. K. 8; K. K. 15]. Tütsülemek Orta Asya Türk kültüründe yer alan ölüleri tütsülemek geleneğinden gelmektedir.

Defin işlemlerinden sonra ölünün yıkanmış olduğu suyun ısıtıldığı kazan ters çevrilerek konulur. Ters konulmuş bu kazanın üzerine içerisi su dolu bir bardak su konulur. Su bardağının üzerine çarpı işareti olacak şekilde iki tane çöp kapatılır. Bardaktaki su üç gün bekletilir. Ölünün üç gün boyunca gelip bu sudan içeceğine inanılır [K. K. 8; K. K. 15].

Ölüm ile alakalı ilçede yapılan pek çok pratikte murt dalları ve yapraklarının özel bir yeri bulunmaktadır. İlçe halkı, mevtayı yıkadıkları suyun içerisine, kefenin bazı yerlerine, defin esnasında mevtanın başının altına murt yaprakları koymaktadırlar. Ayrıca mezarlık ziyaretlerinde murt dalları götürülerek hece taşlarının(mezar başlığı) yanlarına bunlar sıkıştırılır. Bu, tıpkı çiçek gibi mevtaya sunulmuş bir armağan olarak düşünülmektedir [K. K. 5]. İlçede Murt, kutsal bir bitki olarak kabul edilmektedir. Bütün bitkiler sabaha dek pek çok defa silkinirken, murt yaz-kış namaz kılıp ibadet etmiştir. O yüzden dört mevsim boyunca yaprağını dökmediği rivayet edilir [Artun agm: 13].

Gazipaşa'da ölüm ile alakalı pratiklerde kutsal sayıların tesiri görülmektedir. Eski Türk kültür ve inanışında da ölüyü anmak için yapılan törenlerin belirli zamanları vardır. Bunlar

yılın yedinci, kırkinci ve son günleri olarak görülmektedir [Roux 2011: 109]. İlçede, İslam inancına mal edilmiş olan ilk üç gün ölü evinde yemek pişirmeme, ölümün yedinci ve kırkinci gününde yemek verme, ölü evinde üç gün boyunca günlük tütsüsü yakma, ölü çamaşırınınin kurusa dahi üç gün ipte asılı bekletilmesi, ölünün bardaktaki suyu içeceği düşüncesiyle üç gün bardakta su bekletme ritüelleri eski Türk inanç sistemiyle ilintilidir.

Ölü evinde üçüncü ve kırkinci gün yapılan pişi de kansız kurbanlardandır. Kızgın pişi yağının ocağa dökülüp ocağın tütürülmesi (saçı) ve Yasin okunması, Orta Asya Türk kültürü ile İslam motifinin iç içe geçtiğinin bir göstergesidir.

Cenaze törenleri boyunca verilen yemekler, Orta Asya Türk kültürünün bakiyeleridir. Eski Türk kültüründe defin ve ölümler kültü ile alakalı en eski merasimler "ölü aşı" denen törenlerdir. Türkçede "yog/yoğ", matem, yas, ölü defnedildikten sonra üç yahut yedi güne kadar verilen yemek demektir. Türklerde sadece cenaze törenlerinde yemek verilmez. O nedenle cenaze için verilen yemek ayrı tutularak buna "ölü aşı" adı verilmiştir [Aydemir 2013: 794]. Ölü aşına çeşitli isimler verilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı; kırk ekmeği, kazma takırtısı, kırık ekmeği, kazma-kürek helvası, zıkkım yemeği, ölü yemeği, hayat yemeği, can aşı, kazma kürek hakkıdır [Örnek 1995: 88-89]. İnanışa göre ruh bedenden ayrılıp öteki dünyaya göçerken bu seyahati sırasında engelleri aşarken dermansız kalacak, gücü azalacaktır. Dolayısıyla yoğ törenlerinde yemek dirilerden ziyade ölümlere ikram edilmiştir [Aydemir 2013: 794].

Gazipaşa'da ölü evinde günlük ağacından tütsü yakma geleneği ateş kültürünün uzantısıdır. Türkler ateşe bakarak kehanetlerde bulunmuşlar, onun her şeyi temizlediğine ve kötü ruhları uzaklaştırdığına inanmışlardır [İnan 1976: 41-43]. Ateşi kutsal kabul edip onun vesilesi ile temizlenmenin bir emsali olarak Türklerin ölümleri, hastalıkları, evleri tütsüleme geleneklerinin olduğu görülür [Artun: agm: 15].

İnsan yaşamının en önemli geçiş dönemlerinde kullanılan kına etrafında birçok inanç, tören, gelenek ve görenek meydana gelmiştir. Kına yakma, Türk kültüründe hem eski Türk dini hem de İslamiyet'le sentezlenmiş geçiş dönemi ritüellerindendir [Tokmak 2013: 131]. İlçede ölen kimselere yakılan kına kansız kurbanlardandır.

4- Kültürel Bağlı Pratiklerin Halk Hekimliğinde Kullanılması

4.1 - Ocak Kültü ile Alakalı Pratikler

Türklerde ocak kültü, ateş kültü ile birlikte telakki edilmektedir [Yaman 2011: 45]. Evlerde bulunan ocaklar, zamanla evleri ve aileyi ifade etmeye başlamıştır. Ocak aynı zamanda soy, sülaleyi ifade etmede ya da kişinin kutsal bir kökten geldiğini ve bu suretle doğüstü güçlere sahip olduğunu belirtmede kullanılmıştır [Duyamaz 2008: 121-122]. Ocaklar rahatsızlığın adına göre isim alırlar. Ocaklık atadan evlada geçebilir ancak bu kati bir kural değildir. Ocaklı kimse kendisiyle kan bağı olmayan birisine de bu özelliği aktarabilir. Bunun için kendisine sağaltma gücü verilecek olan kişi ocaklının önüne oturarak onun elini öper. Ocaklı, bu kimseye el verdiğini belirten sözlerini söyledikten sonra kişinin ağzına tükürür yahut tükürmüş gibi yapar. Ocaklı kimselerin tedavi aşamasında yaralara, hastalıklara tükürmesinin kökeninde el verme esnasında ağzına tükürülmüş olmasıyla alakalıdır [Boratav 1997: 113-114].

4.1.1. - Egzema-Siğil Yazma:

Gazipaşa ilçesinde egzema ve siğilli olanlar ocaklı kimselere bunu yazdırmaktadır. Konu ile alakalı görüşülen üç kardeş ailelerinin ocaklı olduğunu, çocukluklarından beri egzama ve siğil yazdırmak için evlerine pek çok misafirin geldiğini belirtmişlerdir. Anne ve babalarının

vefatından sonra kendilerine el geçtiğini, yazdırma işini kendilerinin yapabildiklerini, ancak eskisi kadar talep olmadığını belirtmişlerdir. Bunlar uygulama için kopya kalemi adı verilen mor renkli mürekkepli bir kalemin ucunu kendi tükürüğüyle ıslatarak egzama ya da siğillerin üzerine birkaç çizik atmaktadırlar. İşlemden sonra hasta kendilerine aralık (aralık)¹ vermektedir [K. K. 2, K. K. 3, K. K. 4].

4.1.2 - Silme:

Gözde çıkan arpacık, kaşıntı, akıntı gibi çeşitli göz hastalıklarının tedavisi için halk arasında "silme" adı verilen bir işlem uygulanmaktadır. Ocaklı olanlar tarafından yapılabilen bu uygulamaya göre işlemi yapacak kişi kendi saçına üç defa tükürdükten sonra bu saçla hastanın gözünü silmektedir. Silme esnasında ocaklı kişi çeşitli dualar okumaktadır. Görüşme yapılan kişi son zamanlarda bunu yapmadığını, talep olmadığını belirtmiştir [K. K. 5].

4.1.3 - Yılcık Kıydırma:

Tıp literatüründe bilinenin dışında ilçede kol, bacak ve baş ağrılarında yılcık deniliyor. En yaygın olanı baş ağrısı şeklinde görülenidir. Halk, bu hastalığı ocaklı birisine kıydırmak suretiyle şifa bulduğunu düşünmektedir. İşlemi yapan kişi, bıçağın kesmeyen tarafını ağrıyan bölgeleri kıydırmış gibi gezdirerek hastalığı tedavi ettiğini belirtmektedir [K. K. 5].

4.1.4 - Eş Sarma:

Gazipaşa'da karın bölgesinde sancı şeklinde olan ağrılara "eş kayması" adı verilen bir rahatsızlığın neden olduğu düşünülmektedir. Buna göre, göbeğin hemen alt kısmında kalp atışı şeklinde olan ritmin karnın başka bir bölgesinde gerçekleşmesi eşin kaydığının belirtisidir. Bu rahatsızlığı gidermek için uygulanan pratiğe "eş sarma" adı verilmektedir. Bu işlem de ocaklı bir kimse tarafından yapılabilmektedir. Ocaklı kimse, ritmin attığı yer ile atması gereken yer arasında masaj yaparak eşin eski yerine göçürmeye çalışmaktadır. Bunu başarsa, çoğu kez bu işlemin sonunda başarısızlık aranmaz, eş sarması gerçekleşir [K. K. 8].

4.1.5 - Canavar Ağız Bağlama:

İlçede dağlık kesimlerde küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Çok eski zamanlardan bu yana çobanların en büyük sorunlarından birisi sürülerini yabani hayvanlara kaptırmalarıdır. Halk arasında "canavar ağız bağlama" adı verilen, ocaklı kişilerce yapılan bir işlem bu soruna çözüm olarak görülmektedir. Buna göre ocaklı çakı, bıçak gibi demir, metalden yapılmış kesici aletleri okuyup üfleme yapar. Okunmuş olan bu aletleri üzerinde taşıyan çobanların sürülerine kurt (canavar), ayı, domuz, çakal gibi yabani hayvanlar saldıramamaktadır. Çünkü ağızları ocaklı tarafından bağlanmıştır [K. K. 14].

4.1.6 - Kurşun Dökme:

İlçede nazarla alakalı adetler oldukça yaygındır. Bunlardan en önemlisi kurşun dökme merasimidir. Nazar değdiği düşünülen kişiye kurşun dökülür. Kurşunu herkes dökemez. Kurşun ya ocaklı birisi tarafından ya da iyi niyetine itikat edilen birisi tarafından dökülür. Buna göre nazarlı kişi düz bir yere sırt üstü yatırılır. Üzerine yüzünü de örtecek şekilde temiz bir örtü örtülür. Bir tepsinin içerisine ekme parçası, soğan, sarımsak, makas, bıçak,

¹ Bir hastalığı ilaç ya da okuyup üfleterek geçirmeye çalışan kimselere kimseye verilen ücret, bahşis, bk., Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu.

ayna ve içi su dolu bir tas konulur. Tavada ısıtılan kurşun, nazarlı kişinin kafasının hizasında bu tastaki suyun içerisine dökülür. Bu işlem diğeri göbek hizasında ve en son ayak hizasında olmak üzere iki defa daha tekrarlanır. En son kurşun düz bir zemine dökülüp şekline bakılır. Eğer kurşunda çok miktarda iğne şekli varsa kişiye o kadar çok kişinin nazarı değmiş demektir. Kurşun dökülen su ile önce nazarlı kişinin eli yüzü yıkanır. Nazarlı kişi kurşunlu sudan bir yudum içer. Sonra kalan su evin içerisine serpilir [K. K. 10].

Kurşun dökme âdeti Şamanizm kültüründen gelmektedir. Şamanistler buna "kut kuyma" adını verirler ki "kut dökme" demektir. İnanışa göre kötü ruhlardan birisi kutu yani saadeti, şansını çalmıştır. Bu işlem vasıtasıyla, kaybedilen bu değerler kötü ruhtan geri alınır [İnan 1952: 29].

4.1.7 - Mum Ovma:

Mum ovma işlemleri ocaklı birileri tarafından yapılır. Bu işlemlerin amacı nazarı gidermektir. Fatma Ergün, kendisinin ailesinden el almak suretiyle bu pratiği uygulayabildiğini belirtmiştir. İfadesine göre, kendisine nazar işlemiş olduğu düşünülen kişi mum ovucunun önüne diz çökerek oturur. Mum ovucu, bal mumunu iyice hamur haline getirecek kadar yumuşatır. Mumu, eşit olamayan üç parçaya böler. En büyük parçadan üç dişli bir çatal şekli oluşturur. Bu üç dişli çatal mumu nazarlının saçına/alnına yapıştırır. Mum ovucu bundan sonra diğer mum parçalarından daha büyük olanından iki dişli bir çatal oluşturarak nazarlının serçe parmağına yapıştırır. Geriye kalan en küçük balmumu parçası ise nazarlı tarafından yutulur. Mum ovma işlemi esnasında mum ovucu ne kadar esnerse nazarın gücü o kadar fazla olmuş demektir [K. K. 1].

4.2 - Nazarla Alakalı Diğer Adetler

- Bağ, bahçede yetişen mahsule nazar değmemesi için at, öküz, inek gibi hayvan kafalarının iskeleti asılır [K. K. 1].
- Küçük çocuklara nazar değmemesi için üzerlik otunun tohumu tespih gibi ipe dizilir, çocukların bileğine ya da omzuna takılır [K. K. 5].
- Akşamüzeri komşuya süt ya da yoğurt verilecekse üzerine ya yeşil bir yaprak parçası ya da bir parça kömür konulur. Bunun nedeni yeşil rengin nazarı önleyeceği inancı ile kömürün verilen yoğurt ya da sütü pis göstereceği ve böylece göze gelmeyeceği düşüncesidir [K. K. 7].
- Yöre halkı akşamüzeri birbirlerine zorunlu olmadıkça yumurta da vermezler. Bunun da kesin olarak kaynağı bilinmemekle birlikte nazardan korunma olduğu ihtimali basıktır [K. K. 13].
- Dügünden sonra, evin içerisi ve bahçesi iyice süpürülerek çıkan pislikler yakılır. Nazar değdirme ihtimali olan kimselerin ayaklarının basmış olabileceği düşünülen bu pislik/çöpün yakılmasıyla nazarın da yanıp gideceğine inanılır. Bu işlem esnasında Nas ve Felak sureleri okunur [K. K. 21]. Ateşin tüm pislikleri, kötülükleri yok edeceği inancıyla alakalı bu işlemde yine İslami motiflerle Orta Asya Türk kültürü izleri iç içedir.

4.3 - Atalar Kültü ve Dede Geleneği:

Atalar kültü eski Türk inançlarından birisi olup [Ocak 1983: 26] ölmüş ataların yaşayanlar üzerinde hala tesirli olduğu, onlara yardım ettiği, onları koruduğu inancıyla alakalıdır. Ancak bu bütün ölmüş atalar için geçerli olmayıp dünyada iken çok yaşayan, bilgi sahibi, yönetici insanların ruhları için geçerlidir [Ocak 2000: 62].

İlçenin Kuru Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Kuru Dağı halk tarafından kutsal kabul edilmektedir. Kuru Dağı'nın en yüksek noktasında yakın zamana kadar yaygın olarak adaklar adanıp dilekler dilenmekteydi. Dağda herhangi bir mezar ya da türbe olmamasına rağmen burada mübarek bir zatın yattığı, söz konusu zatın özellikle çocuğu olmayanlara yardımcı olarak dileklerini yerine getirdiği inancı yaygındır. Çocuk sahibi olmak için dededen medet umanlar, burada rüyaya yatarlar, eğer rüyalarında civcivi olan tavuk görürlerse bunu çocuk sahibi olabileceklerine yorarlar. Eğer çocukları olursa gelip burada bir horoz kesip dedeye böylece şükranlarının sunarlar. Kuru Dağı dedesine sunulan kurban mutlaka horoz ya da tavuktur. Burada görülen rüyada da civcivli tavuğun çocuklu aile kavramıyla bütünleştirilmesi dolayısıyla adakların tavuk- horoz olarak kesildiği dikkate değerdir [K. K. 20].

İlçede, dede kültürünün görüldüğü bir diğer yer de Bakılar Mahallesi'ni Kuru Mahallesi'ne bağlayan Kısıc mevkisindeki Dede Beleni'dir. Burası Kuru Dağı gibi yüksek olmayıp denize nazır bir yamaç üzerindedir. Buranın kutsiyetinin nereden geldiği hususu belli değildir. Ancak, halk burada mübarek bir şahsın yattığı ve her türlü dileği yerine getirdiğini ileri sürmektedir. Burası adını söz konusu zattan almıştır. Dilek sahibi, tıpkı Kuru Dağı dedesinde olduğu gibi burada iki rekât namaz kıldıktan sonra uykuya dalar. Gördüğü rüyaya bağlı olarak dileğinin akıbetini tahmin etmeye çalışır. Genelde dilek sahibinin rüyada görmek istediği motif aksakallı bir dededir. Dedenin rüyadaki tutumu dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair ipucu olarak kabul edilmektedir [K. K. 15].

Türkler, Orta Asya'dan göç ettikleri sırada yerleştikleri bölgelerdeki yerel geleneklerle kendi geleneklerini bütünleştirmişlerdir. Kendi bünyelerinde var olan bir takım tıslımları, inançları geldikleri yörenin unsurlarına intibak ettirmişlerdir [Roux 1994: 27].

Kuru Dağı'nda gerçekleşen dileğe bağlı olarak adanan kurban ritüeli de eski Türk inanç ve kültürüyle alakalıdır. Türk-Moğol törenlerinde kurbanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Kurban, çeşitli amaçlara hizmet edebilir. Bu bazen bir kutlama, bazen bir dileğin yerine gelmesiyle birlikte edilen teşekkür, bazen bir dileği istemek amacıyla tanrıya verilen hediyedir. Yalnız kurban mutlaka kutsal mekânında adanmalıdır. Aksi halde cinayet telakki edilir [Roux age: 200-201]. Gazipaşa coğrafi olarak dağlarla çevrili bir ova üzerinde yerleşmiş olmasına rağmen bütün yüksek tepeler ve dağlar değil Kuru Dağı'nın kutsal olarak telakki edilmesi ve adağın sadece burada kesilmesi de eski Türk kültüründeki kutsal dağlar etrafındaki inanç sistemleriyle alakalıdır. Burada eski Türklerdeki dağ kültü ile atalar kültürünün uzantısı veli, evliya kültürünün sentezlendiği görülür.

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inançlarının bazı kısımlarını yeni dinleriyle bütünleştirmeye çalışmışlardır. Bunlardan bir tanesi atalar kültürüdür. Eski Türk inancındaki atalar kültü, İslamiyet'in kabulünden sonra veli kültüne dönüşmüştür [Ocak age: 113]. Çünkü İslamiyet'te ölümlerin dünyadakilerle ilişki kurup onlara yardım etmesi şeklinde bir inanç bulunmamaktadır. Eski Türk inancında şamanların gizli güçlerle iletişim kurup insanlara şifa vermesi inancı ile evliya, ermiş gibi kişilerin de insanla Allah arasında aracılık etmesi ve bu yolla şifaya yardımcı olması birbirine benzer hususlardır [Ocak 1984, 7].

Yüksekliğin güçlü simgesi olan dağlar, ormanları, karla kaplı olmaları, erişilmezliği ve gizemi ile Türk-Moğol efsanelerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunlar, yeryüzünün merkezinden gökyüzüne, dolayısıyla tanrıya ulaşabilmeyi temsil eder. Tanrı duaları oradan daha kolay duyar, ölmüş kimseler ile oradan daha kolay irtibata geçilebilir [Roux age: 124]. Bu nedenle dağlar, insanüstü varlıkların, ulu şahısların mekânları olarak görülmüştür. Yunanlıların Olimpos'u, Eski Türklerin Ötüken'i, İslam ülkelerine ait mitolojilerin Kafdağı ilk akla gelebilecek örneklerdir [Ocak age: 70-71].

4.4 - Su Kültü ve Dilan Çeşmesi

İslamiyet öncesi Türkler, Göktaarı inancının yanında gökte bir tanrı ile ruhların varlığına inandıkları gibi tabiata da inanmışlardır. Bu inancı da "yer-su" kültü olarak tabir etmişlerdir [İnan age: 30].

Su iyesiyle alakalı inançlar günümüzde Anadolu coğrafyasının pek çok yerinde çeşitli şekillerde devam etmektedir. Gazipaşa'da görülen bazı uygulamalarda su kültünün izleri görülmektedir. İlçe merkezine bağlı Bakılar mahallesinin Basırı mevkiinde yer alan Dilan Çeşmesi halkın şifa bulduğu kutlu yerlerden birisidir. Çeşmenin suyunun pek çok cilt hastalığına şifa olduğu belirtilmiştir. Özellikle termeğe, egzema gibi cilt hastalığı olanlar bu çeşmenin suyuyla hastalıklı bölgelerini yıkamaktadır. Hatta bazıları çeşmenin önünde birikmiş çamuru da şifa amacıyla kullanabilmektedir [K. K. 11].

Yer-su, Türkler'in koruyucusu olarak kabul edilmiştir [İnan age. 40]. Ancak, bunlar tanrı olarak değil birer kutsallık kaynağı olarak kabul görmüşlerdir [Ögel 2001: 90]. Su kültü, Türkler'e çok eski zamanlardan beri görülen ve temeli "yer-su" inancı, anlayışına dayanan bir gelenektir [Ögel 2002: 326]. Eski Türk inancına göre göl, akarsu ve pınarların fizik ötesi güçlere sahip olması nedeniyle bunlardan şifa kaynağı olarak da istifade edilmiştir [Türkyılmaz 2013: 89]. Arkaik düşünceye göre gözle görülen her varlığın (ağaç, su, dağ...) bir ruhu, perisi, iyesi bulunmaktadır. Su iyesi adı verilen ruhlar söz konusu suyun sahibi ve hâkimidirler. Bu sulara tükürülmez ve kirletilmezdi. Aksi davranışlarda bulunanlar su iyesi tarafından cezalandırılırdı [Türkan 2012: 136-137].

Sonuç

Gazipaşa çevresinde doğumla alakalı pratiklerin pek çoğunda Eski Türk inanç ve kültürünün tesirini görmek mümkündür. Doğumla birlikte başlayıp bebeğin sağlıklı bir biçimde hayatını idame ettirebileceği duruma gelene kadar olan süreçte anne-bebek ikilisini korumayı amaçlayan bu pratiklerin pek çoğu Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmış kültür unsurlarıdır. Ancak, bazı pratiklerde İslam tesiri de görülmektedir. Eski Orta Asya Türk kültür ve inancında görülen kutsal sayılar motifi, İslam'da da bulunmaktadır.

Yapılan düğünlerde, gelinin baba ocağından çıkıp koca ocağına gidene kadar gerçekleştirilen tüm pratiklerde eski Türk kültür ve inanç sisteminin izlerini görmek mümkündür. Davul çalmadan kırmızı kuşak bağlamaya, kırmızı tülbentle gelinin yüzünü örtmeden düğün yemeklerine, kütük düşmeden saç törenine, indirmelik töreninden testi tekmelemeye kadar tüm pratiklerde söz konusu tesiri görmek mümkündür.

Ölüm ile alakalı yapılan bazı uygulamalarda diğer geçiş dönemlerine nazaran İslami motifler daha belirgindir. Bu dönemle alakalı uygulamalar da çoğu Eski Türk kültürüyle alakalı olmasına rağmen yaptırımı adeta dini vazife gibi görülmektedir.

Aynı ritüeli farklı geçiş döneminde de görmek mümkündür. İlçede durumu müsait olan ailelerin yeni doğmuş bebek için yemek ziyafeti vermektedir. Düğün ve cenazelerde de yemek ziyafeti verilir. Ancak bunlar genelde mevlüt şeklinde yapıldığı için İslami özellikler taşır. Aynı şekilde pişi yaparak ocağa kızgın yağ dökme ritüeli (saçı) de cenaze törenlerinde görüldüğü gibi dini bayramların arifesinde ya da ölmüş kimselerin ruhuna bağışlanacaksa Cuma günü yapılır. Gelinin damadın evine geldiği anda başından aşağıya dökülen murt yaprakları, buğday ve muhtelif küçük taneli yiyecekler saçıldığı gibi köstek kesme işleminde tepsi içerisine konulan yiyecekleri işlem bittikten sora çocuklara dağıtmak, loğusa ve bebek yoklamaya gelen misafirlere ikram edilen kıstırma, mezarlık ziyareti sırasında civarda görülen çocuklara verilen lokum, bisküvi ve şeker saçısı örneklerindedir. Bunlarda

amaç bazen kutlama, hayırlama, bazılarında (mezarlık saçısında) ise destek olma amacı görülmektedir.

İlçede halk hekimliği adına gerçekleştirilen uygulamaların çoğu kültlerle alakalıdır. Hastalıkların sağaltılmasında tatbik edilen uygulamalar ocak kültü, su kültü ve atalar kültürünün devamı niteliğindedir. Ancak şifa yöntemlerinde kaynak eski Türk kültürü olmasına rağmen İslam kültürü ile bütünleşmiştir. Mesela atalar kültü, veli, dede ya da ermiş kültürüne dönüşmüştür.

Gazipaşa, yapılan uygulamaların hemen hemen çoğunda tedbir alma ihtiyacı görülmektedir. Doğum adetlerinden düğünle alakalı olanlara, ölümle ilgili olanlardan gündelik yaşama dair gerçekleştirilen tüm pratiklerde yapan ve yapılan kişileri koruma, bunların buldukları halden daha iyi bir hale geçmesini sağlama anlayışı yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Sözlü Kaynaklar

- 1- K. K. 1: Fatma Ergün, 1954, Yeşilyurt (Kadavgar) Köyü, okur-yazar.
- 2- K. K. 2: Fatma Tepe, 1954, Bakılar Mahallesi, İlkokul Mezunu.
- 3- K. K. 3: Dürüye Tepe, 1955, Bakılar Mahallesi, İlkokul Mezunu.
- 4- K. K. 4: Halime Kaplan, 1962, Ekmel Mahallesi, İlkokul Mezunu.
- 5- K. K. 5: Zekiye Belen, 1934, Yeşilyurt (Kadavgar) Köyü, okur-yazar değil.
- 6- K. K. 6: Mümüne Demiral, 1952, Pazarcı Mahallesi, İlkokul Mezunu.
- 7- K. K. 7: Akile Yıldız, 1943, İstiklal Mahallesi, okur-yazar değil.
- 8- K. K. 8: Emine Ergin, 1936, Karaçukur Köyü, Okuryazar.
- 9- K. K. 9: Mehmet Köse, 1937, Bakılar mahallesi, Okuryazar değil.
- 10- K. K. 10: Fatma Köse, 1939, Bakılar mahallesi, Okuryazar değil.
- 11- K. K. 11: Saliha Belen, 1958, Pazarcı Mahallesi, Lisans.
- 12- K. K. 12: Hakkı Belen, 1957, Pazarcı Mahallesi, Lisans.
- 13- K. K. 13: Fatma Aksoy, 1940, Gökçebelen Köyü, Okuryazar değil.
- 14- K. K. 14: Kazım Çağlayan, 1942, Güney Köyü, Okuryazar değil.
- 15- K. K. 15: Aynur Aksoy, 1964, Pazarcı Mahallesi, Lise Mezunu.
- 16- K. K. 16: Nermin Aydoğan, 1965, Pazarcı Mahallesi, Ortaokul Mezunu.
- 17- K. K. 17: Selime Sönmez, 1952, Ekmel Mahallesi, Okuryazar.
- 18- K. K. 18: Rebiş Demiral, 1934, Karaçukur Köyü, okuryazar değil.
- 19- K. K. 19: Ümmü Şahin, 1928, Yeşilyurt(Kadavgar) Köyü, okuryazar değil.
- 20- K. K. 20: Selime Aslan, 1927, Koru Mahallesi, okuryazar değil.
- 21- K. K. 21: Alime Yeni, 1938, Çörüş Köyü, okur-yazar değil.
- 22- K. K. 22: Ayşe Metin, 1937, Çiğlık Köyü, okur-yazar değil.

Yazılı Kaynaklar

- 1- ARIK Durmuş, "Kırgızlarda Kurban Fenomeni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLVI, s. 1, s. 157-174.
- 2- ASLAN D. Ali [2006]. "Ankara Türkmen Köyünde Halk İnanışları, Büyüler, Kargışlar, Yakarışlar: Kavaközü Derlemesi", *Akademik Bakış*, S. 10.
- 3- AYDEMİR Adem [2013]. "Manevi Kültürümüze Ait İki Kelime 'Ağıt' ve 'Sığıt' Üzerine: Semantik Bir Yaklaşım", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1.
- 4- AYDEMİR Adem [2013]. "Türk Dünyasında Bazı Düğün Terimleri ve 'Al Duvak' Geleneği Üzerine", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9.

- 📖 BORATAV Pertev Naili [1997]. *100 soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- 📖 BOZKURT Kenan, Hatice Bozkurt [2012]. "Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi", *Batman University Journal of Life Sciences*, Volume 1, Number 1, Batman University International Participated Sciens and Culture Symposiom, 18-20 April.
- 📖 DUYMAZ Ali - Halil İbrahim ŞAHİN [2008]. "Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.19, Haziran, s. 116-126.
- 📖 ERÖZ Mehmet [1999]. *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- 📖 ERGUN Pervin [2010]. "Türk Gelininin Mitolojik Göçü", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.13, S.24, Aralık, s. 275-290.
- 📖 GENÇ Reşat [1997]. "Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler", *Erdem*, C.9, S.27, Aydın sayılı özel sayısı III, TTK Basımevi, Ankara, s. 1075-1110.
- 📖 GÖMEÇ Sadettin [1998]. "Şamanizm ve Eski Türk Dini, Shamanism and Old Turkish Religion", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.4, S. 38-50.
- 📖 İNAN Abdülkadir [1995]. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, AKDITYK, TTK Yayınları, Ankara.
- 📖 ____ [1976]. *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- 📖 ____ [1976]. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.4, s. 19-30.
- 📖 KARAKAŞ Rezan [2013]. "Diyarbakırda Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları" *Karadeniz*, S.16, Ocak, s. 74-87.
- 📖 KARASOY Yakub [2008]. "Aydaş, Aydaşlık ve Aydaş Olmak Üzerine", *Gazi Üniversitesi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.2, s. 75-87.
- 📖 OCAK Ahmet Yaşar [1983]. *Bektaşî Menakıplarında İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- 📖 ____ [2000]. *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- 📖 ____ [1984]. *Türk Halk İnanç ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- 📖 ÖGEL Bahaeddin [2001]. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 📖 ____ [2002]. *Türk Mitolojisi*, C.2, TTK Basımevi, Ankara 2002.
- 📖 ÖRNEK Veyis Sedat [1995]. *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- 📖 ROUX Jean Paul [1994]. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, Ankara.
- 📖 ____ [2011]. *Eski Türk Mitolojisi*, Çev. Musa Yaşar Sağlam, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- 📖 TUNA Sibel Turhan [2006]. "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği", *Bilgi*, S. 38, Yaz, s. 149-160.
- 📖 TÜRKYILMAZ Atilla [2013]. "İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları", *Bilim ve Kültür*, *Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Aralık, S.4, s. 83-100.
- 📖 TÜRKAN Kadriye [2012]. "Türk Dünyası Masallarında Su Kültü", *Milli Folklor*, Yıl: 24, S.93, s. 135-148.
- 📖 TOKMAK Yasemin [2013]. "Balıkesir'de Ölüye Kına Yakma Geleneği", *Bilim ve Kültür*, *Uluslar arası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.3, Eylül, s. 129-134.
- 📖 UĞURLU Serdar [2012]. "Türk Kültüründe Gelenek Bağlamında "Sırta Erme" ve "Vecd" Ritüellerinin Fenomenolojik Diyalektiği", *Turkish Studies- International Perodical for the Languages, Literature and History Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 2505-2514.
- 📖 YAMAN Ali [2011]. "Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.60, s. 43-64.

Elektronik Makaleler

- ARTUN Erman, "Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültürlerinde Eski İnanç İzleri", II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Şöleni, 10-12 Nisan 2006, s. 1-22, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf [son görüntülenme: 23.05.2014, st.17.00].
- ___, "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler",s. 1-23. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf [son görüntülenme: 30.05.2014, st,14.00].
- YARDIMCI Mehmet, "Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar", http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/yardimci.pdf [son görüntülenme:30.11.2014, st.23.30].